

VERTYBĖS DVASINGUME IR DVASINGUMO VERTYBĖS

Saulius Kanišauskas

Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto
Filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303, Vilnius, Lietuva
Telefonas (+ 370 5) 271 4628
Elektroninis paštas sauliusk@ml.lt

Pateikta 2013 m. balandžio 12 d., parengta spausdinti 2013 m. liepos 20 d.

doi:10.13165/SMS-13-5-3-02

Anotacija. Straipsnyje analizuojama dvasingumo samprata. Ji siejama su prof. A. Mu-reikos pasiūlyta *p a j a u t o s* koncepcija, skleidžiama per žmogiškųjų vertybių sistemą ir gyvenimo prasmės paieškas. Vertybių nuvertėjimas – viena iš didžiausių dabarties problemų. Dvasingumo ugdymui reikalinga universali dvasingumo samprata. Išsakoma mintis, kad dvasingumas yra Šventenybės *p a j a u t a* – tiek įgimta, tiek įgyta. Siekiant tą pajautą išugdyti ir išsiugdyti, reikia keisti būsimų pedagogų rengimo sistemą.

Reikšminiai žodžiai: *dvasia, dvasingumas, vertybės, dorybės, pajauta, Šventenybė.*

Įvadas

Dvasia ir *dvasingumas* – tai žodžiai, kuriuos vartojame vos ne kasdieną ir var-gu ar suprantame, greičiau tik nujaučiame, ką jie reiškia. O tos „nuojautos“ gan skir-tingos, kaip ir bandymai juos apibrėžti racionaliai. Tuo teko įsitikinti 2010 m. kovo 18 d. dalyvaujant Kuršėnuose įvykusioje mokslinėje konferencijoje „Dvasingumo

sklaida ugdymo realybėje¹ ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos 2010 m. gruodžio 21 d. organizuotoje Viešojoje konsultacijoje-diskusijoje „Dvasinis ugdymas: švietimo įstaigų vaidmuo“². Nors tiek konferencijoje, tiek konsultacijoje-diskusijoje, kurioje greta pedagogų ir andragogų dalyvavo dvasininkai, rašytojai, socialiniai darbuotojai, filosofai ir t. t., buvo kalbama tarsi apie tą patį, bet kiekvienas pranešėjas ir išsakiusieji savo nuomones, dejuodamas dėl tarp jaunimo plintančio *vertybių nuvertėjimo* ir vienokiu ar kitokiu aspektu pabrėždamas, jog dvasines vertybes ėmė užgožti į hedonistinių poreikių tenkinimą orientuotos grynai materialios, instrumentinės vertybės, kad ėmė ryškėti *dvasingumo devalvacija*, taip ir nepasakė, kas tas dvasingumas ar bent kaip pats jį supranta. Kiek prisimenu, ne išimtis buvau ir aš, ir nors dvasingumo sampratą siejau su F. Varelos *autopoiesis* teorija, bet aiškaus šios sąvokos apibrėžimo nė nebandžiau pateikti.

Grįžti prie dvasingumo problemos paskatino mūsų (Mykolo Romerio) universitete Filosofijos katedros suorganizuota mokslinė konferencija „Vertybės filosofijoje ir filosofijos vertybės“. Grynai asociatyviai kilo mintis: o kodėl gi nepamąščius ne apie vertybes filosofijoje ir filosofijos vertybes, o apie vertybes dvasingume ir dvasingumo vertybes?! Nes tai, ką vadiname dvasingumu, visais laikais buvo ir yra laikoma kone aukščiausia vertybe, ir dvasingumas skleidžiasi per žmogiškas vertybes. Pagaliau ar filosofinė refleksija nepadėtų atsakyti į klausimą, kas yra tas dvasingumas ir kaip jį ugdyti?

Štai šie spontaniškai kilę klausimai ir tapo tiek pranešimo konferencijoje, tiek šio straipsnio paskata.

Jau yra įprasta išsyk apsibrėžti aptariamą problemą ir darbo tikslus. Kas dėl svarbos, tai jau atkreipiau dėmesį, jog vis labiau plinta nerimas dėl vertybių nuvertėjimo, dvasingumo devalvacijos. Turiu omenyje ne vien iš žiniasklaidos „lūpų“ plūstančią informaciją apie nusikaltimus, nepagarbą teisei ir teisingumui, abejingumą piktadarybėms, motinų paliktus vaikus ir vaikų paliktus tėvus bei daugybę kitų bėdų. Turiu omenyje ir širdį stingdantį bei siaubingai greitai plintantį susvetimėjimą tarp mūsų, kai naujausios informacinės technologijos atvėrė neribotas galimybes bendrauti, o tame bendravime ima nelikti nedrąsios šypsenos, atidaus ar švelnaus žvilgsnio, rankos prisilietimo, ima nelikti nieko intymaus, šilto ir betarpiško, kupino noro atjausti ir užjausti, kupino noro padėti.

Šie ypač vyresnės kartos žmonėms ryškiai pastebimi procesai kelia nerimą. Be abejo, galima prisiminti, kad ir šumerai skundėsi savo jaunimo ištvirkimu, tad galėtume nurimti tardami, jog nieko naujo po šia saule nėra, ir dabartinis mūsų niurzgėjimas dėl dvasingumo stokos yra tuščias ta prasme, kad ir mūsų vaikaičiai ir vaikaičių vaikaičiai niurzgės, kad jų vaikai esą nedori, nedvasingi. Bet tokio tipo optimizmas labai panašus į stručio elgesį pavojaus akivaizdoje – paslėpus galvą smėlyje ir nieko nematant pavojaus tarsi nelieka³. O jis vis dėlto egzistuoja – ne viskas gerai mūsų visuomenėje,

1 Janulytė, E. Dvasingumo sklaida mažuose miesteliuose. *XXI Amžius*. 2010 m. balandžio 23, Nr. 31 (1816).

2 Dvasinis ugdymas: švietimo įstaigų vaidmuo [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-04-22]. <http://www.smm.lt/strategija/docs/Dvasinis%20ugdymas_PROGRAMA_2010-12-21.pdf>.

3 Dabar puikiai žinoma, jog stručiai taip nesielgia, bet stručius „šmeižiantis“ posakis išliko iki šiol, tapo vaizdžia metafora, tad ją vartoju ir aš.

tikrai ne viskas! Ir jau vien todėl dvasingumo ir vertybių problemos šiuo metu yra ne tik aktualios, bet ir nepaprastai, tiesiog gildančiai svarbios.

Ir išsyk išsakysiu savo esminį teiginį – dvasingumo ugdymo problemos neišspręsimė tol, kol nesuovoksime to, kas dvasingumo sampratoje yra svarbiausia.

Šio straipsnio tikslu ir laiku bandymą apibrėžti dvasingumo esmę bei pateikti iš tos esmės išplaukiančius kai kuriuos konkrečius siūlymus, kaip dvasingumą ugdyti.

Dvasingumo sampratos

Nors *dvasios* ir *dvasingumo* sąvokos vartojamos vos ne kasdien, bet ir „visažinis“ internetas menkai man galėjo padėti. Straipsnių ir straipsnelių, net tokių, kuriuose *dvasingumas* siejamas su mįslinga *psichine energija*, o pastaroji apibūdinama ne mažiau mįslingomis *magnetinėmis* savybėmis, apstu, bet aiškaus ir vienareikšmio *dvasingumo* apibrėžimo bent iki šiol neradau. Jie visi šiek tiek panašūs, ir jie visi ganėtinai skiriasi. Panašūs tuo, kad *dvasingumas* siejamas su *dvasios* buvimu ir turėjimu, o *dvasia* siejama su gyvybingumu, gyvastingumu. Neiškentęs pasižiūrėjau ir į dabartinės lietuvių kalbos žodyną⁴ – gal aš, lietuvis, savos kalbos gerai nepažįstu, o todėl ir nesuprantu, kas yra ta *dvasia* ir kas yra *dvasingumas*? Prieš tą padarant pagalvojau: juk žodžiai *dvėsti*, *nudvėsti* yra susiję su žodžiu *dvasia*! Kai gyvulys *nudvesia*, jis *netenka dvasios*, paprasčiau sakant, *miršta*. Tad nesunku suvokti, kad mirtis yra siejama su *dvasios* praradimu, netekimu. Nesunku suvokti ir tai, kad žodžiai *numirti* ir *nudvėsti* byloja apie tai, kad jau mūsų protėvių protėviai suvokė, jog žmogus ir gyvulys esmingai skiriasi. Todėl ir sakoma, kad žmonės *miršta*, o gyvuliai *dvesia*, nugaišta, nustimpa. Tačiau tiek mirtis, tiek nudvėsimas reiškia gyvybės netekimą. Iš čia natūraliai darytina išvada, kad *dvasia* pirmiausia turi būti siejama su *gyvybe*, *gyvastingumu*. Atsivertus žodyną paaiškėjo, kad taip ir yra. Tiesa, mūsų protėviai (ne tik mūsų, o ir visų tautų) gyvybę siejo su kvėpavimu (kol gyvas – kvėpuoji), o mirtį – su šios gyvybinės funkcijos netekimu, tad žodynuose pirmą kartą žodžio *dvasia* reikšmė siejama su tuo, kas iškvepiama, išdvesiama. *Dvasią* atitinkantis rusiškas žodis *дых* irgi kildinamas iš žodžio *kvėpuoti*, t. y. *дыуаать*. Homero laikais graikai tai, ką mes vadiname *dvasia*, vadino *daimonu*, vėliau jį tapatino su aukščiausia psichine jėga, arba kosminės prigimties protu, kurį Herakleitas vadino *λογος* (logos), o Anaksagoras – *νοῦς* (nūs)⁵. Senovės tiek graikų, tiek romėnų *stoikai* tai, ką mes vadiname *dvasia*, vadino *pneuma* (ši žodį į lotynų kalbą išvertė žodžiu *spiritus*) ir *pneumą* (*spiritus*) siejo su dvelksmu, alsavimu, kvėpavimu, gyvastingumu. Tiesa, šie filosofai *pneumą* laikė esant kosminės prigimties *subtiliąja materija*, kuri viskam suteikia gyvybę ir ją palaiko, ir būtent pastaroji samprata, atsisakius joje implikuoto (tebūnie, ir „subtilaus“) materialumo, krikščionybėje įgijo transcendentinę (idealią, antgamtinę) dimensiją. Vėliau *dvasios* ir *dvasingumo* sampratos dar labiau pakito (žr. toliau), bet visose jose išliko ir pirmą kartą – gyvybės, gyvastingumo.

4 Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Ats. redaktorius J. Kruopas. Vilnius: Mintis, 1972.

5 Šis graikiškas žodis į kitas kalbas transkribuojamas ir kaip *nūs*, ir *nus*, ir *nous*, ir *noos*. Iš pastarosios transkripcijos kildinamas žodis *noosfera* (t. y. proto sfera).

Bet jeigu *dvasia* siejama su *gyvybe*, tada reikia klausti, iš kur ta gyvybė kyla, koks jos šaltinis? Taip klausiant išsyk tenka pereiti į filosofijos sritį. Nes mokslas, nors ir pateikęs bent kelias gyvybės kilmės versijas, į šį klausimą kol kas įtikinamo atsakymo dar nedavė. Filosofai to irgi nepadarė. Teisingiau sakant, filosofiniame diskurse istoriškai susiklostė dvi galingos tėkmės, kurių kiekviena bandė ir bando įrodyti savosios versijos tikrumą, bet to padaryti iki šiol nepajėgė, juolab kad ir tose tėkmėse esama daugybė srovių ir srovelių. Tradiciškai šios tėkmės vadinamos idealizmu ir materializmu, arba spiritualizmu ir realizmu⁶. *Idealizmo* ir *spiritualizmo* terminai nėra tapatūs jau vien todėl, kad iš Platono filosofijos kilęs *pirmasis* akcentuoja *abstrakčias idėjas*, o *antrasis* siejamas su *dvasia*, *dvasingumu* (lot. *spiritus* reiškia *dvasią*) ir kur kas dažniau vartojamas religiniuose diskursuose, teologijoje, misticizme nei filosofijoje. Bet abu šie terminai siejami su mintimi, kad tikrovės esmė esanti ideali, dvasinė, o ne materiali. Kai kalbama apie *dvasingumą*, tai tradiciškai ir pirmiausiai šis terminas siejamas su *religiniiais* žmonių įsitikinimais ir išgyvenimais bei tikėjimu *dvasine* žmogaus prigimtimi. Kita vertus, kartu su industrializacijos pradžia prasidėjęs *sekuliarizacijai* (šį terminą į socialinį diskursą įvedė M. Weberis kaip antipodą *sakralinei* kultūrai⁷) *dvasios* terminas imtas vartoti *kultūros* prasme („tautos dvasia“, „mokslo dvasia“ ir pan.), o *dvasingumas* imtas sieti su *kultūringumu*, pastarąjį pirmiausiai suprantant priimtų tarpusavio bendravimo taisyklių laikymosi, išsimokslinimo, kūrybingumo prasme.

Dvasingumo sampratos kaitos istoriją nagrinėjęs A. Vaišvila teigia, kad tai yra ne kas kita, kaip *dvasingumo* termino *demistifikacijos* istorija, ir šį procesą jis sieja su *kultūrologiniu* to termino įprasminimu. Atkreipęs dėmesį į tai, kad *dvasios* problema visais laikais egzistavo ir tebeegzistuoja kaip *savaiminio judėjimo* (*gyvybingumo*) problema, jis tvirtina, kad ir *dvasios* definicija yra perėjusi bent keturias savo istorinio tapimo stadijas: *biologizacijos*, *logizacijos*, *psichologizacijos* ir *kultūrologizacijos*⁸.

Pasak A. Vaišvilos (truputį jį perfrazuojant), *biologizacijos* etape dvasingumas (*dvasia*) buvo tapatinamas su gyvybe apskritai, manant, jog visa gamta yra gyva (tai priskirtina hilozoistinėms, animistinėms tikrovės sampratomis), *logizacijos* etape, kurio pradžia siejama su Platono ir Aristotelio filosofija, *dvasios* (sielos) esmė buvo tapatinama su protu, *psichologizacijos* etape, kurio ištakos regimos B. Pascalio „širdies kalboje“, dvasingumas siejamas su žmogiškais jausmais, išgyvenimais, ir pagaliau atėjo *kultūrologinė*, *sociologinė* dvasingumo samprata, kai *dvasingumas* pradėtas tapatinti su žmogaus kūrybinėmis galiomis, jo gebėjimais keisti ir perkeisti gyvenamąją aplinką.

Iš esmės sutikdamas su įvardintais *dvasingumo* sampratos kaitos etapais, juo labiau, kad pats autorius pabrėžia jų sąlygotumą, vis dėlto noriu atkreipti dėmesį į tai, kad ir dabartyje *niekur nedingo* ir *psichologinė*, ir *loginė*, net hilozoistinė bei animistinė *dvasios* bei *dvasingumo* sampratos. Dvasingais vadiname ir tuos žmones, kurie savo protu bei meniniais gebėjimais geba pasiekti kūrybines aukštumas, ir tuos, kurie geba

6 Nesunku parodyti, kad save *realistais* vadinantys dabartiniai mokslininkai ir filosofai faktiškai vadovaujasi materialistine ontologija.

7 Jacopozzi, A. *Religijos filosofija*. Vilnius: Aidai, 1997, p. 105.

8 Vaišvila, A. Kultūrologinė dvasingumo samprata. *Šiuolaikinė filosofija: globalizacijos amžius*. Sudarytoja ir ats. redaktorė J. Morkūnienė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 72–87.

kalbėti „širdies kalba“ bei girdėti „širdies ausimis“, kurie kupini atjautos, pagarbos kitam žmogui ir gyvybei apskritai, kurie geba išlikti orūs net ir sunkiausiomis sąlygomis. Tai, ką vadiname *dvasia*, ir šiandieną yra siejama su *gyvybine*, su *psichine energija*, pagaliau su tuo *pirminiu*, *grynu pavidalu*, kuris viskam suteikia gyvybės, jausmo, proto *pradą*, kuris krikščionybėje vadinamas Šventąja *Dvasia*. Todėl teigti, kad dabartyje vyrauja tik kultūrologinė dvasingumo samprata, vargu ar teisinga.

Kita vertus, jau minėjau, jog kalbant apie dvasingumą dažnai nesusikalbama. Regimai, taip yra todėl, kad skirtingi asmenys *dvasingumą* supranta ganėtinai skirtingai ar bent pabrėžia skirtingus šios sąvokos aspektus. Vargu ar reikia tuo stebėtis, nes jau minėjau, kad vieno terminų *dvasia* ir *dvasingumas* apibrėžimo nėra. Tuo nesunku įsitikinti panaršius po internetą, nesunku įsitikinti ir bent pavarčius didžiulės apimties kolektyvią monografiją „Dvasingumas žmogaus pasaulyje“⁹ – kiek autorių, tiek ir dvasingumo sampratų. Jos ganėtinai panašios, bet ir ganėtinai skiriasi, todėl suprasti, kas tas *dvasingumas*, yra sunku. Net, mano manymu, pačiame įžvalgiausiame Juozo Mureikos analitiniame straipsnyje¹⁰ apstu *dvasingumo* dimensiją referuojančių predikatų, kurias jis vadina egzistencialijomis, tokių, kaip *tikėjimas*, *meilė*, *viltis*, *laisvė*, *atsakomybė*, *ilgesys*, *grožis*, *gėris*, *tiesa*, *šventumas*, *nuostaba*, *dėmesys*, *atjauta*, *rūpestis*, *atleidumas*, *pasiuokojimas*, *simpatija*, *laimė*, *malonumas*, *altruizmas*, *bendrystė*, *kančia*, *draugystė*, *tolerancija*, *džiaugsmas*, *drąsa*, pagaliau ir šių terminų opozicijų, bylojančių, jog anaipatol ne visiems žmonėms būdingos įvardintos *dorybės*, t a č i a u nei dvasios, nei dvasingumo *apibrėžimų* neradau. Bent man liko neaišku ir tai, kas yra svarbiausia įvardintoje *dvasinės veiklos*, arba *dvasinių galių*, struktūroje: ar valia veikti, ar motyvacija, ar prasmė, ar atmintis, mąstymas, kalba, vaizduotė, fantazija, apsisprendimas, įgyvendinimas, o gal tai, ką J. Mureika vadina *pajauta*? Didžiojoje daugumoje kitų šios monografijos straipsnių, išskyrus Olgos Oleksiuk¹¹, irgi įvardijamos su *dvasingumu* siejamos įvairios *dorybės* (ar jų stoka), bet ir ten į klausimą, kas yra tas nuolat minimas *dvasingumas* ir kas yra ta *dvasia*, atsakymo nerasime.

Tad gal šių žodžių prasmės apibrėžti išvis neįmanoma? Gal žodis *dvasia* yra toks pat *nedeskribuojamas*, kaip ir žodis *gėris*, kaip ir žodžiai *baltas*, *mėlynas*, *geltonas*? Gal vertėtų pasitenkinti tik intuityviu to žodžio suvokimu? Ko gero, būtent tokią išeitį mums būtų pasiūlęs G. Moore¹² as...

Vis dėlto pabandysiu šių žodžių – *dvasia* ir *dvasingumas* – prasmės paieškoti. Juo lab kad jie tiek religiniame, tiek sekuliariame diskursuose vartojami vos ne kasdieną, kad jų šaknys glūdi neįsivaizduojamai gilioje praeityje.

O. Oleksiuk įvardija bent kelias d a b a r t i n e s *dvasingumo* sampratas. Jos daugiau ar mažiau sutampa su tomis, kurias paminėjo A. Vaišvila, bet ši autorė neakcen-

9 *Dvasingumas žmogaus pasaulyje*. Sudarytojai ir rengėjai J. Kievišas, R. Kondratienė. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.

10 Mureika, J. Dvasingumas ir prasmė. *Dvasingumas žmogaus pasaulyje*. Sudarytojai ir rengėjai J. Kievišas, R. Kondratienė. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 46–87.

11 Oleksiuk, O. Konceptualūs asmenybės dvasingumo formavimo meno srityje pagrindai. *Dvasingumas žmogaus pasaulyje*. Sudarytojai ir rengėjai J. Kievišas, R. Kondratienė. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 154–167.

tuoja jų kilmės istoriškumo. Atvirkiščiai, ji pabrėžia, kad nepaisant to, jog daugumos jų ištakos nepaprastai senos, visos jos yra šiuolaikinės.

Bene geriausiai yra žinoma iki šiol išlikusi *religinė* dvasingumo samprata – *dvasingumas* apibrėžiamas kaip veržimasis prie Dievo, gilus priklausomybės anapusiniam pasauliui jausmas. Filosofo M. Mamardašvilio darbuose *dvasingumas* – tai ne tik *ypatinga ideali* („antgamtinė“) *realybė*, bet ir ypatinga veikla, per kurią išskyla idealumas. Filosofinėje antropologijoje (konkrečiai – M. Schelerio bei N. Hartmano darbuose) vyrauja požiūris, kad dvasingumas – tai ne substancija; dvasia, egzistuojanti žmogiškos būties dvasinių aktų pavidalu, kurių šaltinis ir nešėjas yra žmogus kaip dvasinga būtybė. Panašus yra ir *logoterapijos* kūrėjo V. Franklio požiūris. Dvasingumą jis sieja su žmogaus veiklos intencionalumu, su žmogaus gebėjimu savitranscendentuoti, su sąmonės orientacija tiek į esmingumą, tiek į išorinius objektus. *Humanistinę* dvasingumo sampratą pateikė šiuolaikiniai rusų filosofai V. Fedotova ir J. Ponomariovas: bet kokia dvasingumo aktualizacija susijusi tik su žmogui prieinamomis aukščiausiomis dvasinėmis vertybėmis. Kitas žymus rusų filosofas S. Krymskis dvasingumą apibrėžia kaip žmogaus savikūros principą, kaip iššūkį baigti tai, kas nesibaigia natūraliu būdu, ir šis apibrėžimas bene artimiausias *kultūrologinėi* dvasingumo sampratai. Pagaliau iki šiol nepamirštama ir *energetinė* dvasingumo koncepcija – tiek materialistine ontologija besivadovavusio V. Vernadskio, kuris paskelbė *noosferos* koncepciją, tiek spiritualistine dvasia šią koncepciją išplėtojusio prancūzų paleontologo ir dvasininko bei filosofo P. Teilhard de Chardino¹². Pati O. Oleksiuk dvasingumą apibrėžia kaip asmenybės gebėjimą išreikšti savo vidinės būties universalumą ir teigia, kad *dvasingumas* susijęs su žmogaus aktyviu siekiu rasti savo egzistavimo prasmę, prisijungti prie *kultūros dvasinio Universumo*. Pastarąjį ji supranta rusų pansociokosmizmo filosofijos (N. Fiodorovo, K. Ciolkovskio, V. Vernadskio ir kt.) dvasia, t. y. kaip žmogaus ir kosminių kūrybinių jėgų sąveikos rezultatą.

Nors P. Teilhard de Chardino teikta *noosferos* koncepcija Katalikų Bažnyčios pagaliau ir buvo priimta kaip viena iš galimų krikščionybei neprieštaraujančių ontologijų¹³, bet joje esantis gan ryškus panenteistinis pradasis *sekuliarizuotos* dvasingumo sampratos gynėjams leidžia ja savotiškai piktnaudžiauti – *religinis* metmuo čia „išplaukamas“, ir lieka tik su dvasingumu siejamos kažkokios „kosminės energijos“, kurias tikimasi užfiksuoti žmogaus sukurtais prietaisais.

Diskusijos dėl tikrovės hierarchinės prigimties ir galimybės tai, kas vadinama *dvasingumo raiška*, redukuoti į informacinėmis technologijomis aprašomus fizinius procesus, ne tik tęsiasi, bet ir ganėtinai pagyvėjo. Ima aiškėti, kad žmogaus *kultūrinė veikla* gan reikšmingai veikia tai, kas vadinama *genetiniu kodu*, ir atvirkiščiai¹⁴. Ima ryškėti, kad ne pats savaime *genetinis kodas* kaip itin sudėtinga *molekulių struktūra* lemia gyvybines funkcijas ir protavimo galimybes, o *informatyvūs* tas molekulių struktūras

12 Lietuvių kalba ji pateikta: Tejaras de Šardenas, P. *Žmogaus fenomenas*. Vilnius: Mintis, 1995.

13 Kuzmickas, B. *Katalikiškoji filosofija. XIX ir XX amžiai*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 252–257.

14 Borinskaja, S. A. Rol geneticheskikh faktorov v socialnoj ehvoliucii [Influence of Genetic Factors in the Social Evolution]. *Istorija i sinergetika: metodologija issledovanija [History and Synergetic: methodological investigations]*. Moskva: KomKniga, 2005, s. 63–75.

organizuojantys elektromagnetiniai (galbūt ir kiti) laukai¹⁵. Diskusijose dėl tikrovės hierarchinių lygių sąsajų vis labiau įsitvirtina pažiūra, jog greta kitų mums žinomų priešastingumo tipų egzistuoja visus juos organizuojantis „žemyneigis“ priešastingumas kaip aukštesniųjų ir aukščiausiųjų tikrovės lygių įtakos žemesniesiems, jų valdymas¹⁶. Ir gali būti, kad šis priešastingumo tipas yra sietinas su tuo *pirminiu, grynu dvasingumo pavidalu*, kurį P. Teilhard de Chardinas pavadino *radialine energija*.

Bet tai *dvasingumo* sampratos iki galo nepaaiškina. Todėl drįsiu pateikti savąją. Drįsiu teigti, jog *dvasingumas* yra Šventenybės *p a j a u t a* – tiek įgimta, tiek įgyta.

Dvasingumas kaip Šventenybės pajauta

Terminą *pajauta* vartoju J. Mureikos teikta prasme. *Pajautą* jis apibrėžia kaip kokio nors *reikšmingumo*, kurį pripažįstame asmenims, daiktams, meno kūriniais, teoriniams tekstams ar kitokiems religiniams, moraliniams ir t. t. reiškiniams, *išgyvenimą, įžvalgą*¹⁷. Autorius teigia, kad „pajautos koncepto įvedimu mėginama atsakyti, kaip atsiranda prasmės santykis su vertybe ir kaip ši iš transcendentinės būsenos ir daikto savaiame, įgydama asmeninę prasmę, tampa daiktu mums. Pajauta yra tokia būseną, kuri įveikia susvetimėjusį teorinio atsietumo pavidalą ir atskleidžia tikrąją ir natūralią filosofinės antropologijos bei metafizikos giminystę“¹⁸.

Atkreipkime dėmesį – čia kalbama *ne* apie *juslinę* patirtį, *ne* apie *racionaliai* suvokiamus dalykus. Čia kalbama apie tai, ką Hansas Gadameris vadino *vidiniu balsu*, arba *vidine kalba*, kuri atsiskleidžia net per tai, kas vadinama ekstrasensorinėmis patirtimis: „Į šią problematiką mane pastūmėjo paslaptinga ir dažnai sąvokiniu būdu nepaaiškinama bei logiškai neįrodoma tiek ekstrasensorinių, tiek filosofinių įžvalgų kaip pajautų kilmė“¹⁹. J. Mureika įvardija ir kai kuriuos pačius bendriausius *pajautos* bruožus, juos vadindamas „paskiromis *būsenomis*“: simpatija, meilė, tolerancija, atsakomybė, pavydas, kančia, laimė, grožis, cinizmas, draugystė, ironija, bjaurumas, komiškas, juokas, niekšybė, ir t. t.²⁰ Egzistuoja ir *mąstymo pajauta* kaip įvykis sąmonėje, apimantis ir transcendenciją, judėjimą bendrybių link, ir atvirkščią kryptį – grįžimą prie savojo Aš per supratimą to, kas mąstoma²¹. Tas „*vidinis balsas*“, arba *pajauta*, pirmiausiai susijęs su *gyvenimo prasmės* suvokimu²², su tomis žmogiškoms *vertybėmis*, kurias vadiname

15 Gariaev, P. P.; Kokaya, A. A.; Leonova-Gariaeva, E. A.; Muldashev, E. R.; Smelov, M. V.; Tertishny, G. G.; Ustinova, N. S. Exploration of Wavegenetics and Wave Immunity. *DNA Decipher Journal*. 2011, 1(2): 192–217.

16 Hulswit, M. How Causal is Downward Causation. *Journal for General Philosophy of Science*. 2005, 36(2): 261–287.

17 Mureika, J. Dvasingumas ir prasmė, *supra* note 10, p. 46–87.

18 Mureika, J. *Pajautos mintys. Estetikos virsmas estetologija*. Vilnius: AB spaustuvė „Spindulys“. 2006, p. 62.

19 *Ibid.*, p. 54.

20 *Ibid.*

21 *Ibid.*, p. 75.

22 Mureika, J. Dvasingumas ir prasmė, *supra* note 10, p. 46–87.

dorybėmis, ir ypač su tomis žmogiškoms vertybėmis, kurios turi aukščiausiuosius dėmenis.

Vieną iš tų dėmenų vadinu Šventenybės pajauta, ir būtent jos ryškų turėjimą vadinu *dvasingumu*. Visiškai nesvarbu, kokios profesijos ir kokias karjeros aukštumas žmogus yra pasiekęs arba kaip jam nesiseka gyvenime, bet jeigu jis turi Šventenybės pajautą, jis yra dvasingas. Nesvarbu ir tai, ar žmogus tą Šventenybę supranta Rudolfo Otto teikta prasme, kaip *Numinosum*, kuris reiškiasi ir per *tremendum* kaip begalinį siaubą prieš nesuvokiamą *Niekį*, kuris yra *Viskas* kaip begalinė galia, ir per *momentum fascinans*, kaip ekstatišką ir kupiną nuolankumo susižavėjimą tą galia.

Žmogus Šventenybę gali *pajauti* ir itin paprastai – kaip *gilia pagarbą gyvenimui bei gyvybei*, kaip gilia pagarbą žemei, dangui, žmonėms, gyvuliukams, žvėrimis ir žvėreliams, žolei ir medžiams, pagaliau pačiam sau ir *Tam* neapibrėžtam, nenusakomam, iš ko visa yra kilę ir kyla, ką paprastai vadiname Kūrėju, Absoliučia Dvasia, Dievu, suteikdami Jam ir kitus pavadinimus.

Tą savo gilia *pajautą* žmogus gali ir neišsakyti, net negebėti to padaryti, bet jeigu ja vadovaujasi savo veiksmuose, jis yra dvasingas. Ta *pajauta* nebūtinai susijusi su religiniu tikėjimu, nes jis dažnai būna neišjaustas, dažnai tampa vien tik „duokle“ tradicijai ir papročiams; dažnai būna ir taip, jog vos tik spėjus išeiti iš bažnyčios ar kitos šventovės žmogus ima elgtis taip, tarsi ten nė nebuves. Kita vertus, gilus religinis tikėjimas tiesiog neišvengiamai susijęs su Šventenybės pajauta, ir tai nepaprastai veikia žmogaus gyvenimą net tada, kada jis klysta, kada daro niekšybes. Šventenybės pajautą gali turėti net tas žmogus, kuris save laiko ateistu ir ieško gyvenimo prasmės pačiame gyvenime. Bet jau vien tos prasmės paieškos jį daro dvasingą, nes neišvengiamai veda link žinomo klausimo: „Kodėl kažkas yra, o ne nėra? Juk galėtų ir nebūti!“

Dvasingumo devalvacija ir grįžimas prie jo

Kultūrologinėje dvasingumo sampratoje pabrėžiamas tik žmogaus kūrybingumas, jo *gebėjimas keisti ir perkeisti* pasaulį. Ir būtent šios sampratos įsivyravime aš regiu esminę *dvasingumo devalvacijos* priežastį.

Garsioji Protagoro frazė „Žmogus yra visų *daiktų* matas“, perfrazuota į „Žmogus yra visų *vertybių* matas“, atrodo, atsigrįžta prieš patį žmogų. Tapdamas „aukščiausiaja vertybe“, bent jau Vakarų žmogus ima prarasti tai, kas iš tiesų yra aukščiausioji vertybė – šventenybės kaip *pagarbos gyvenimui, pagarbos gyvybei* ir *Tam*, kas tą gyvybę suteikia, *pajautą*. *P a j a u t a* kaip *betarpišką* tikrovės pajautimą, *betarpišką* gebėjimą *atsiverti* tai tikrovei, *betarpišką gebėjimą* pajauti net tai, kas juslėms neduota, kas protui atrodo esą neracionalu.

Štai tos *Šventenybės pajautos* dabartinėje mūsų visuomenėje kaip ir neliko. *Šventenybės pajautos* kaip neišpasakyto žavėjimosi juslėmis ir protu suvokiamos tikrovės didybe ir nuolankumo prieš ją savo menkumo akivaizdoje.

Pasaulis po mūsų kojomis! *Mes* esame pasaulio valdovai! Dievas mirė! Ir nieko didingesnio už mus, žmones, nėra! – ir taip galima perteikti garsiąją F. Nietzsche'ės perfrazuotą, atseit, humanizmo tezę.

O todėl dingsta visos baimės, dingsta visa *pagarba* ne tik pirminiam kūrėjui – Dievui, bet ir savo žemiškiems *kūrėjams* – tėvams, genčiai, tautai, valstybei. „Visų vertybių matu“ tampa „nepakartojamas“, „unikalus“ individas. O kadangi tų individų daugiau nei skruzdžių skruzdėlyne ar bičių avilyje, tai ir „nepakartojamų vertybių“ nesuskaičiuojamas skaičius atsiranda. Tačiau jeigu šitaip atsitiktų su skruzdėmis ar bitėmis, skruzdėlynų ir bitynų bematant neliktų...

Beje, dar O. Spengleris ėmė pranašauti, kad taip gali atsitikti ir su žmogiškaisiais skruzdėlynais. Bent jau Vakarų pasaulyje. Ir taip atsitiks, jeigu individualizmas, savęs išsiauštėjimas ir visa tai, ką garbina vadinamieji „postmodernistai“ ir neoliberalai, dar labiau suklestės. Taip atsitiks, jeigu išnyks šventumo pajauta. Tiesiog *pajauta*, tiesiog *betarpiškas suvokimas*, kad mes, žmonės, dar gyvi ir dvasingi esame tik todėl, kad vis dar gebame tikėti, mylėti, gerbti, ilgėtis tiesos ir teisybės, *ilgėtis šventumo*.

Mano tvirtu įsitikinimu, net jeigu ir išsipildytų O. Spenglerio pranašystės, jeigu ir žlugtų Vakarų kultūra, dvasingumas nežlugs, neišnyks. Nes jis nepriklauso vien žmogui. Nes tai, ką vadiname dvasingumu ir dvasia, yra pačios tikrovės prigimtyje.

Tačiau labai daug kas priklauso ir nuo mūsų, žmonių. Jau esu atkreipęs dėmesį į tai, kad apie 60 % mūsų elgesio lemia tai, ką R. Descartes'as vadino „įgimtomis idėjomis“, arba vartojant šiuolaikinius terminus, lemia genetinis ir socialinis kodai²³, tad mes jau gimstame su didesniais ar mažesniais *gebėjimais pajauti*. Bet labai daug erdvės lieka ir tos *pajautos* ugdymui bei ugdymuisi. Būtent tam ir skirta jau minėta monografija „Dvasingumas žmogaus pasaulyje“, tam buvo skirta ir paminėta Švietimo ir mokslo ministerijoje įvykusi konsultacija-diskusija. Jos metu aš atkreipiau dėmesį į tai, kad *nedvasingas žmogus dvasingo neišugdys*, o tų dvasingų mūsų švietimo sistemoje ne tiek jau daug. To priežastis paprasta. Į pedagogus rengiančius universitetus priimami visi, kas tik geba įstoti, jokios specialios būsimų pedagogų *atrankos* niekada nebuvo ir nėra. *Atrankos* ta prasme, kad būtų įvertinamas ne tik pasirengimas studijuoti (žinios), bet ir *motyvacija*, o svarbiausia – *vertybinės orientacijos*, bent svarbiausi anksčiau įvardinti *pajautos* bruožai. Pagaliau būtina rimtai *investuoti* į tokius *atrinktus* būsimus specialistus, o tam būtina keisti visą tiek studijų, tiek švietimo sistemą, ir pirmiausiai – jų finansavimą.

Įžvalgos ir išvados

1. Dvasingumo problema priklauso filosofinei refleksijai, ir vienu iš perspektyvių šios problemos sprendimo kelių laikytina J. Mureikos pateikta *pajautos* koncepcija.
2. Ją plėtojant siūloma dvasingumą sieti su Šventenybės pajauta.
3. Regima dvasingumo devalvacija sietina su pseudohumanistiniu žmogaus išsiauštėjimu.
4. Siekiant ugdyti dvasingus žmones, būtina keisti visą švietimo sistemą.

23 Kanišauskas, S. „Tabula rasa“ problema ir žmogiškosios vertybės. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3(2): 399–408.

Literatūra

- Borinskaja, S. A. Rol geneticheskikh faktorov v socialnoj ehvoliuciji [Influence of Genetic Factors in the Social Evolution]. *Istorija i sinergetika: metodologičeskije issledovanija* [History and Synergetic: methodological investigations]. Moskva: KomKniga, 2005.
- Dvasingumas žmogaus pasaulyje. Sudarytojai ir rengėjai J. Kievišas, R. Kondratienė. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
- Dvasinis ugdymas: švietimo įstaigų vaidmuo [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-04-22]. <http://www.smm.lt/strategija/docs/Dvasinis%20ugdymas_PROGRAMA_2010-12-21.pdf>.
- Gariaev, P. P.; Kokaya, A. A.; Leonova-Gariaeva, E. A.; Muldashev, E. R.; Smelov, M. V.; Tertishn, y, G. G.; Ustinova, N. S. Exploration of Wavegenetics and Wave Immunity. *DNA Decipher Journal*. 2011, 1(2).
- Hulswit, M. How Causal is Downward Causation. *Journal for General Philosophy of Science*. 2005, 36(2).
- Jacopozzi, A. *Religijos filosofija*. Vilnius: Aidai, 1997.
- Janulytė, E. Dvasingumo sklaida mažuose miesteliuose. *XXI Amžius*. 2010 m. balandžio 23 d., Nr. 31 (1816).
- Kanišauskas, S. „Tabula rasa“ problema ir žmogiškosios vertybės. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3(2).
- Kuzmickas, B. *Katalikiškoji filosofija. XIX ir XX amžiai*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
- Mureika, J. Dvasingumas ir prasmė. *Dvasingumas žmogaus pasaulyje*. Sudarytojai ir rengėjai J. Kievišas, R. Kondratienė. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
- Mureika, J. *Pajaustos mintys. Estetikos virsmas estetologija*. Vilnius: AB spaustuvė „Spindulys“, 2006.
- Oleksiuk, O. Konceptualūs asmenybės dvasingumo formavimo meno srityje pagrindai. *Dvasingumas žmogaus pasaulyje*. Sudarytojai ir rengėjai J. Kievišas, R. Kondratienė. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
- Tejaras de Šardenas, P. *Žmogaus fenomenas*. Vilnius: Mintis, 1995.
- Vaišvila, A. *Kultūrologinė dvasingumo samprata. Šiuolaikinė filosofija: globalizacijos amžius*. Sudarytoja ir ats. redaktorė J. Morikūnienė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.

VALUES IN SPIRITUALITY AND OF SPIRITUALITY

Saulius Kanišauskas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article focuses on the concept of spirituality. It is considered that the concept has undergone four historical stages: biologization, logization, psychologization and culturalization. At present (the stage of culturalization), spirituality is identified with people's creative powers and their abilities to change their immediate environment. However, it is hardly possible to claim that nowadays only the culturological concept of spirituality exists – it is obviously related to the life and mental energy, human feelings and religious experience.*

In attempt to pinpoint the problem of spirituality, Mureika suggested using the conception of pajauta (c.f. feeling). The word pajauta is used rarely in the Lithuanian language and, moreover, it cannot be translated into other languages. It is close to the word “feeling”, though it implies extrasensory perception, mental intuitivism and it has to do with the quest for the meaning of life. According to Mureika, the only way to comprehend spiritual values is to feel them. Not cherishing values is one of the major problems of contemporary society. In order to address this problem, Lithuanian academicians held several scientific conferences and organized a meeting at the Ministry of Education and Science. It was concluded that the development of spirituality needs a universal conception. This article attempts to develop such a conception by maintaining that spirituality is pajauta (the feeling) of Divinity, and it is both innate and acquired. The Divinity can be understood as Otto presented, i.e. as Numinosum, or it can be seen as a profound respect for life, human being, and, finally, for the God as the beginning of everything. The process of devaluation of spirituality, which is ongoing in contemporary society, is closely connected with pseudo humanistic apotheosis of a human being and with the ideas of postmodernism and neoliberalism. The article claims that in order to develop spirituality, it is necessary to implement considerable changes in education of future teachers.

Keywords: *spirit, spirituality, values, virtue, pajauta (feeling), Divinity.*

Saulius Kanišauskas, Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: moralės filosofija, mokslo filosofija.

Saulius Kanišauskas, Mykolas Romeris University, Institute of Humanities, Department of Philosophy, Professor. Research interests: moral philosophy, science philosophy.